

Oral history – metoda kvalitativního výzkumu

Jana Nosková

Etnologický ústav AV ČR, v.v.i.

7. 3. 2012

Oral history

- v původním významu označení pro ústně podávanou historii
- vznik pramenů vytvářených v průběhu vzpomínání na prožité události a objektivizovaných ústním (nebo písemným) projevem

Dvě základní „formy“ oral history (VANĚK 2004: 53)

1. dotazování na určité historické události (období), které nám pomáhá poznat prožitky, aktivity a postoje narátora k dané události (danému období)
2. dotazování na průběh celého života narátora v kon-textu jeho osobních i společenských vztahů, významných historických událostí i každodenního života

Historie oral history

„vědecký prapočátek“ – kniha Williama Thomase a Floriana Znanieckého o polských přistěhovalcích v USA (The Polish Peasant in Europe and America. New York 1918–1920.)

USA – 30. léta 20. století – především psané memoáry a autobiografie

období po 2. světové válce – období využití orální historie v praxi (projekty, které zpracovávaly svědectví o 2. světové válce)

teoretický rozvoj – konec 60. let 20. století – dnes je oral history považována za metodu, nebo již i sub-disciplínu historie

Oral history mimo USA

- **Velká Británie** (Robert Perks, British oral history Association – 1973)
- **Německo** (historici – Alexander von Plato, Lutz Niethammer, Dorothee Wierling, etnologové – Rolf Wilhelm Brednich, Alfred Lehmann a řada dalších) – projekty, výzkumy (např. LUSIR - Lebensgeschichte und Sozialkultur im Ruhrgebiet)
- **Francie** (sociolog Daniel Bertaux, oral history – až 80. léta 20. století)
- **Itálie** (Alessandro Portelli)

Základní časopisy a instituce

- The Oral history review (USA, od 1973)
- Bios – Zeitschrift für Biographieforschung und Oral History (od 1989, od 2002 – nový podtitul – Zeitschrift für Biographieforschung, Oral History und Lebensverlaufsanalysen)
- Oral History Association
(<http://www.oralhistory.org/about/>) – od 1966
- International Oral History Association
(<http://iohanet.org/>) – od 1996

„Pozadí“ vzniku oral history

„Dokázat nebo porozumět?“ (Disman 1993: 283)

Kvantitativní x kvalitativní výzkum

Počátek 70. let 20. století – skepse ke kvantitativním metodám – kritika jejich silné redukce informace, ovlivňování respondentů, omezení na „vnější“ fakta chování a jednání, sledování krátkodobých procesů

Interpretativní paradigma – fenomenologie a hermeneutika

Role subjektu v dějinách – dějiny každodennosti, historická antropologie, mikrohistorie

Oblasti, ve kterých tkví význam oral history

1. oblast **společenské funkce** (záměr „dát hlas“ obyčejným, popř. neprivilegovaným lidem, „člověku z ulice“ – potřeba alternativní interpretace faktů)
2. oblast **pramenů** („ústní prameny“)
3. oblast **metody** (historik je iniciátorem a spolutvůrcem pramenu, je použita forma přímé komunikace)
4. oblast **tematiky** (lze studovat mentality, postoje, stereotypy, dějiny kultur bez písma, intimní chování...)

(MANNOVÁ 1996: 32)

Výtky vůči oral history

„subjektivismus“ (prameny vzniklé metodou oral history jsou závislé na paměti, neobjektivní, stranické, mluvené, selektivní...)

Kritéria validity (platnost), reliability (spolehlivost) a reprezentativnosti

Kritéria kvantitativního výzkumu nejsou pro kvalitativní metody relevantní a přenosná.

Možnosti, jak „subjektivitu“ korigovat (pokud je to vůbec nutné?)

1. rozpracování metod dotazování – interview
2. získání dostatečného množství porovnatelných informací
3. kombinace metody oral history s jinými metodami

Interview

Příprava (studium literatury, výběr narátorů atd.)

Provedení (nahrávání, komunikační situace)

Zpracování (přepis rozhovoru)

Interpretace

Publikování (debata writing culture)

Terminologie – nejednotná

2 základní druhy rozhovoru:

- 1. Narativní interview** (Fritz Schütze – viz SCHÜTZE 1999) – též biografické, otevřené, měkké, nestrukturované atd.
- 2. Polostrukturované interview** (též „focused“, „leitfadenorientiertes“, „problemzentriertes“ atd. – viz SCHMIDT-LAUBER 2001)

Plus a minus jednotlivých typů interview

Narativní interview

- spontánní generování otázek při interakci
- časová náročnost
- obtížná srovnatelnost informací
- možnost zohlednit individualitu respondenta, volné strukturování
- především pro výzkum individuálních životních vzpomínek, jejich formy, vytváření smysluplného celku
- výzkum sociálních procesů dějinného charakteru (Schütze)

Polostrukturovaný rozhovor

- možnost dotazovat se více respondentů
- lehčí srovnatelnost
- především při dotazování na určitá přesně vymezená témata

Fáze interview

1. volně běžící část, ve které položí tazatel všeobecnou otázku, např.: „Mohl/a byste mi vyprávět svůj životní příběh?“
2. bezprostřední doptání se na jednotlivá vysvětlení, kterým tazatel nerozuměl
3. použití předem vypracovaného seznamu otázek – ne ve smyslu striktního sledu dotazníku, ale podle situace hovoru
4. fáze „sporu“ (pokud možno na konci interview) – úsek, v němž by měly být projednány difference mezi dotazovaným a tazatelem

(PLATO 2000: 22–23)

Komunikační situace

„Komunikační flexibilita a blízkost k všedním formám hovoru a vyprávění jsou hlavní klady kvalitativního dotazování. Je však nutno rozlišit mezi různými formami kvalitativního interview a běžným hovorem. Komunikace je vždy asymetrická.“

(GEIGER 1982: 162)

Vztahový trojúhelník – narátor – tazatel – publikum

Vnější faktory – prostředí, čas, technické vybavení atd.

Vnitřní faktory – vztah tazatel-narátor – emotivní zátěž

Protokol, výzkumný denník

způsob seznámení s narátorem; kontaktní údaje dotazování; trvání, počet a místa kontaktu; přítomnost třetích osob, přerušení dotazování; rozhovory o smyslu a účelu dotazování, o otázce anonymity, o možných následcích publikování nebo jiných záměrů použití; domněnky a podklady k míře zájmu dotazovaného, o očekáváních a obavách; sebestylizace dotazovaného, utváření situace, obzvláště na počátku rozhovoru; obydlí a jeho okolí, vkus, zařízení; připravenost vzpomínat a vyprávět; symetrie/asymetrie rozhovoru, věkové rozdělení rolí, rozdělení rolí podle pohlaví; problémy a témata, o kterých není vyprávěno podrobně, která jsou ale dle názoru tazatele důležitá; komunikativní a emocionální problémy, krize v rozhovoru, iritace, trapnosti, těžkosti v porozumění, otálení při komunikativním akceptování; reflexe o vlastním životě, které se objeví po kontaktu u tazatele; pocity vyvolané setkáním s dotazovaným a nasloucháním jeho životnímu osudu u tazatele – sympatie nebo antipatie, které mohou ovlivnit další zpracování; průběh a tematika rozhovoru před spuštěním a po zastavení nahrávacího přístroje; poznámky o biografických reflexích, které se objevují u tazatele během a po interview (FUCHS-HEINRITZ 2000: 263).

Interpretace

Interview – ovlivněno:

1. **znaky žánru vyprávění** (chronologie, asociativnost)
2. **komunikační situací**
3. **současnou situací narátora** (perspektiva „tady a teď“ – interview je pokusem uspořádat svůj život, dát mu smysl)
4. **„záměry“ narátorů, badatele** (vždy vzniká díky zájmu badatele, narátor – poselství pro příští generace, ospravedlnění, poučení, vytržení z rutiny všedního dne, vyrovnání se s minulostí, zisk „nesmrtelnosti“, sebeocení, individualizace, solidarizace, revanš nebo pomsta, dále terapeutické možnosti atd.), **sebereflexe**
5. **zákonitostmi paměti** („erlebte“ und „erzählte“ Lebensgeschichte – subjektivně interpretované události, později získané vědění, fiktivní elementy, „importované“ vzpomínky třetí osob, přikrášlení, vysvětlení, věci zapomenuté a potlačené)

Paměť – minulost a přítomnost, individuum a kolektiv

procesy uchovávání, vyvolávání, zapomínání, přeformulování a znovuvytváření událostí a zážitků

Spory

- tady a teď perspektiva? **nebo** i dřívější vzory vnímání skutečnosti?
- kolektivní? **nebo** individuální vliv je rozhodující?

kolektivní paměť – Maurice Halbwachs

kulturní paměť – Jan Assmann

komunikativní paměť – Harald Welzer

Význam oral history interview

- 1. zkušenosti, vzory vnímání, jednání a interpretací historických subjektů** – z pramenů oral history lze rekonstruovat systémy hodnot, norem, mentality, „světové názory“ (a to i když je jasné, že se nikdy se nejedná o „přímé přesazení individuálního a kolektivního života do vyprávění“) – prezentuje se v nich „já“ – právě tyto narativní sebeprezentace se mohou stát předmětem analýzy. Vyprávěné životní příběhy slouží k produkci stabilní identity.

(STEPHAN)

- 1. věcné informace** – a tím nejsou míněny ani tak přesná chronologie a datování – často jsou tyto prameny jediným zdrojem informací o životě určitých skupin nebo vrstev společnosti (informace o sociálních a materiálních poměrech, o kulturních praktikách)

Oral history v ČR

Centrum orální historie, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR Praha

<http://www.oralhistory.cz/>, <http://www.coh.usd.cas.cz/>

Projekty:

- Studenti v období pádu komunismu. Životopisná interview
- Politické elity a disent v období tzv. normalizace
- Průzkum české společnosti v období tzv. normalizace. Biografická vyprávění příslušníků dělnických profesí a inteligence
- Společenské aspekty chalupářské subkultury při studiu každodennosti v období tzv. normalizace
- Společenské a politické aspekty existence a rozvoje nezávislých hudebních žánrů a trendů v České republice od 60. let do roku 1989
- Česká společnost v období tzv. normalizace a transformace: životopisná vyprávění

Oral history v ČR (výběr)

- **Gender studies – projekt Paměť žen** (Pavla Frýdlová)
<http://www.genderstudies.cz/> ,
<http://www.feminismus.cz/pametzen/>
- **Post bellum, o.s.** - <http://www.postbellum.cz/> , Paměť národa -
<http://www.pametnaroda.cz/>
- **Ústav pro studium totalitních režimů** - <http://www.ustrcr.cz/>
- **Židovské muzeum v Praze** (nahrávky s přeživšími šoa)

Brno

- **Filmové Brno.** Dokumentace dějin uvádění filmů a diváckých preferencí v Brně v letech 1918–1945
(<http://www.phil.muni.cz/filmovebrno/>)
- **stať o štatlu:** Nosková, Jana (2009): Brněnský štatl. Mezi mýtem, subkulturou, zdrojem identity a „obchodní značkou“? Český lid 96: 359–379.

Literatura – cizojazyčná – výběr

GRELE, Ronald J.: Envelopes of Sound: The Art of Oral History. Chicago: Precedent Publishing 1975.

NIETHAMMER, Lutz (Hg.): Lebenserfahrung und kollektives Gedächtnis. Die Praxis der „Oral History“. Frankfurt a. Main: Suhrkamp 1985.

PERKS, R. – THOMPSON, A. (ed.): The Oral History Reader. London and New York: Routledge 1998.

PLATO, Alexander von: Zeitzeugen und die historische Zunft. Erinnerung, kommunikative Tradierung und kollektives Gedächtnis in der qualitativen Geschichtswissenschaft – ein Problemaufriss. Bios 13, 2000: 5–29.

RITCHIE, A. D.: Doing Oral History. New York: Twayne Publishers 1995.

STEPHAN, Anke: Erinnerertes Leben: Autobiographien, Memoiren und Oral-History-Interviews als historische Quellen. In: Digitales Handbuch zur Geschichte und Kultur Russlands und Osteuropa. <<http://www.vifaost.de/w/pdf/stephan-selbstzeugnisse.pdf>>

THOMPSON, Paul: The Voice of the Past: Oral History. New York: Oxford Univ. Press 1978.

YOW, Valerie R.: Recording Oral History: A Guide for the Humanities and Social Sciences. Walnut Creek 2005.

Citované práce

- DISMAN, Miroslav (1993): Jak se vyrábí sociologická znalost. Praha: Karolinum.
- FUCHS-HEINRITZ, Werner (2000): Biographische Forschung. Eine Einführung in Praxis und Methoden. Wiesbaden: Westdeutscher Verlag.
- GEIGER, Klaus F. (1982): Probleme des biographischen Interviews. In: Brednich, R. W. et al. (Hrsg.): Lebenslauf und Lebenszusammenhang. Autobiographische Materialien in der volkskundlichen Forschung. Freiburg i. Br.: 154–181.
- LEHMANN, Albrecht (2001): Bewußtseinsanalyse. In: Göttisch, Silke – Lehmann, Albrecht (Hg.): Methoden der Volkskunde. Positionen, Quellen, Arbeitsweisen der Europäischen Ethnologie. Berlin: Reimer: 233–249.
- MANNOVÁ, Elena (1996): Oral history a historiografia. Etnologické rozpravy 3, č. 1: 31–37.
- PLATO, Alexander von (2000): Zeitzeugen und die historische Zunft. Erinnerung, kommunikative Tradierung und kollektives Gedächtnis in der qualitativen Geschichtswissenschaft – ein Problemaufriss. Bios 13: 5–29
- SCHMIDT-LAUBER, Brigitta (2001): Das qualitative Interview oder: Die Kunst des Redens-Lassens. In: Göttisch, S. – Lehmann, A. (Hg.): Methoden der Volkskunde. Positionen, Quellen, Arbeitsweisen der Europäischen Ethnologie. Berlin: Reimer: 165–186.
- SCHÜTZE, Fritz (1999): Narativní interview ve studiích interakčního pole. Biograf č. 20: 33–51.
- STEPHAN, Anke: Erinnerertes Leben: Autobiographien, Memoiren und Oral-History-Interviews als historische Quellen. In: Digitales Handbuch zur Geschichte und Kultur Russlands und Osteuropa. <<http://www.vifaost.de/w/pdf/stephan-selbstzeugnisse.pdf>>
- VANĚK, Miroslav (2004): Orální historie ve výzkumu soudobých dějin. Praha: ÚSD AV ČR.